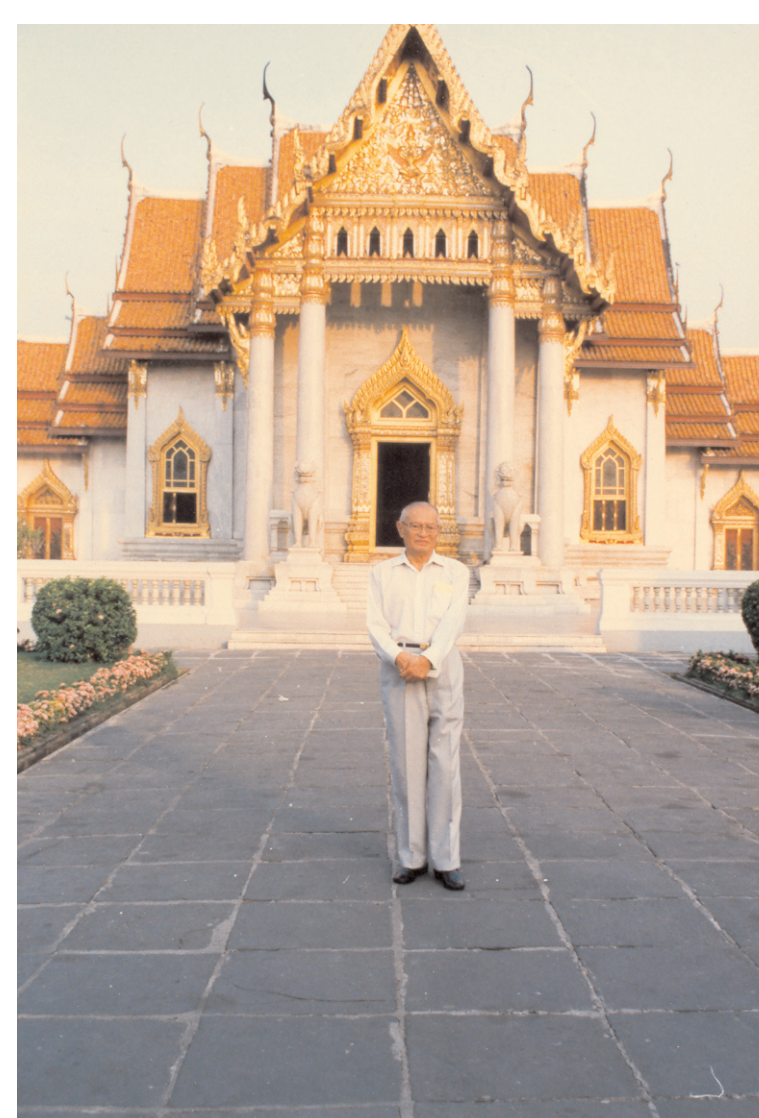
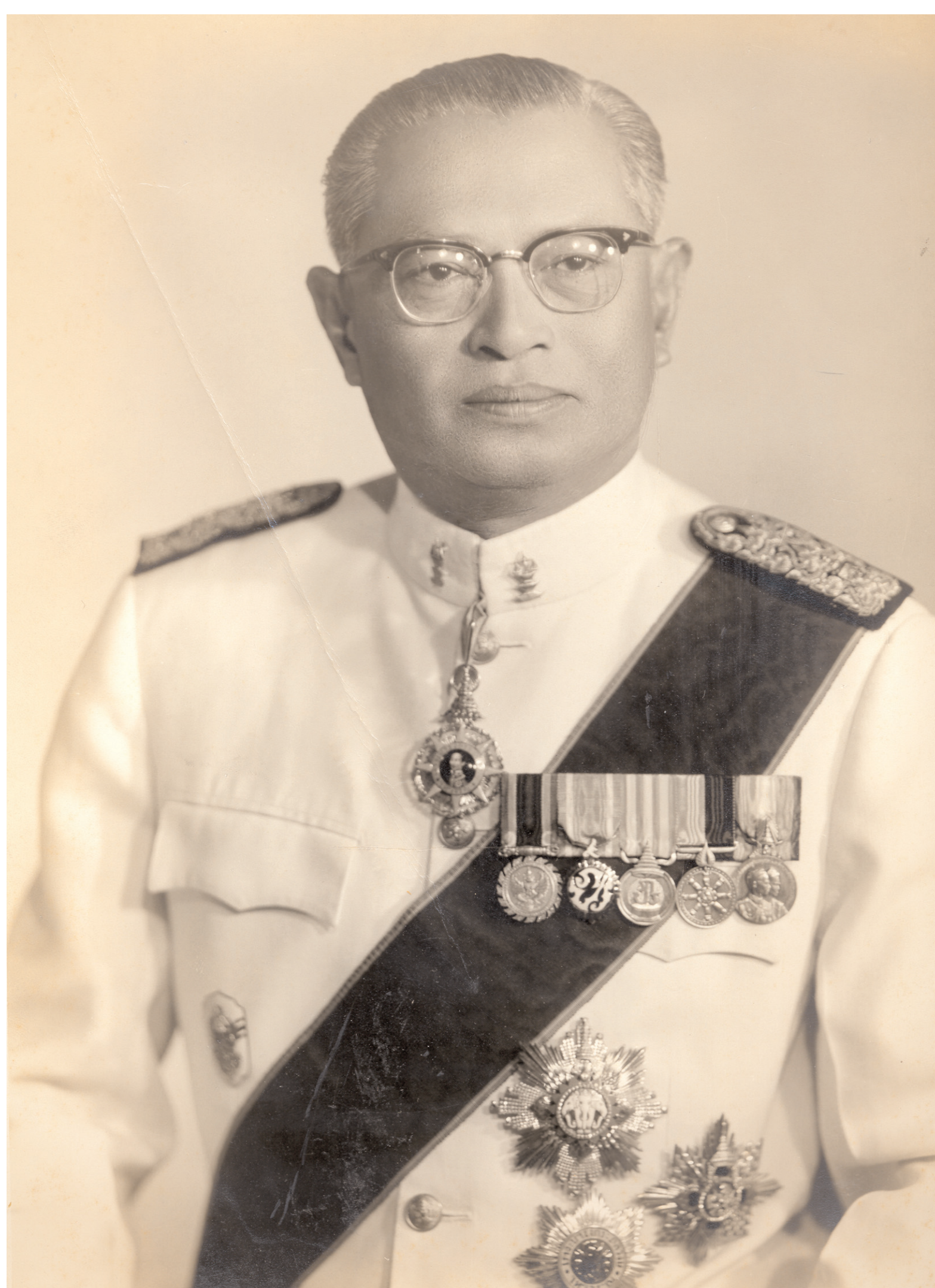

ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์

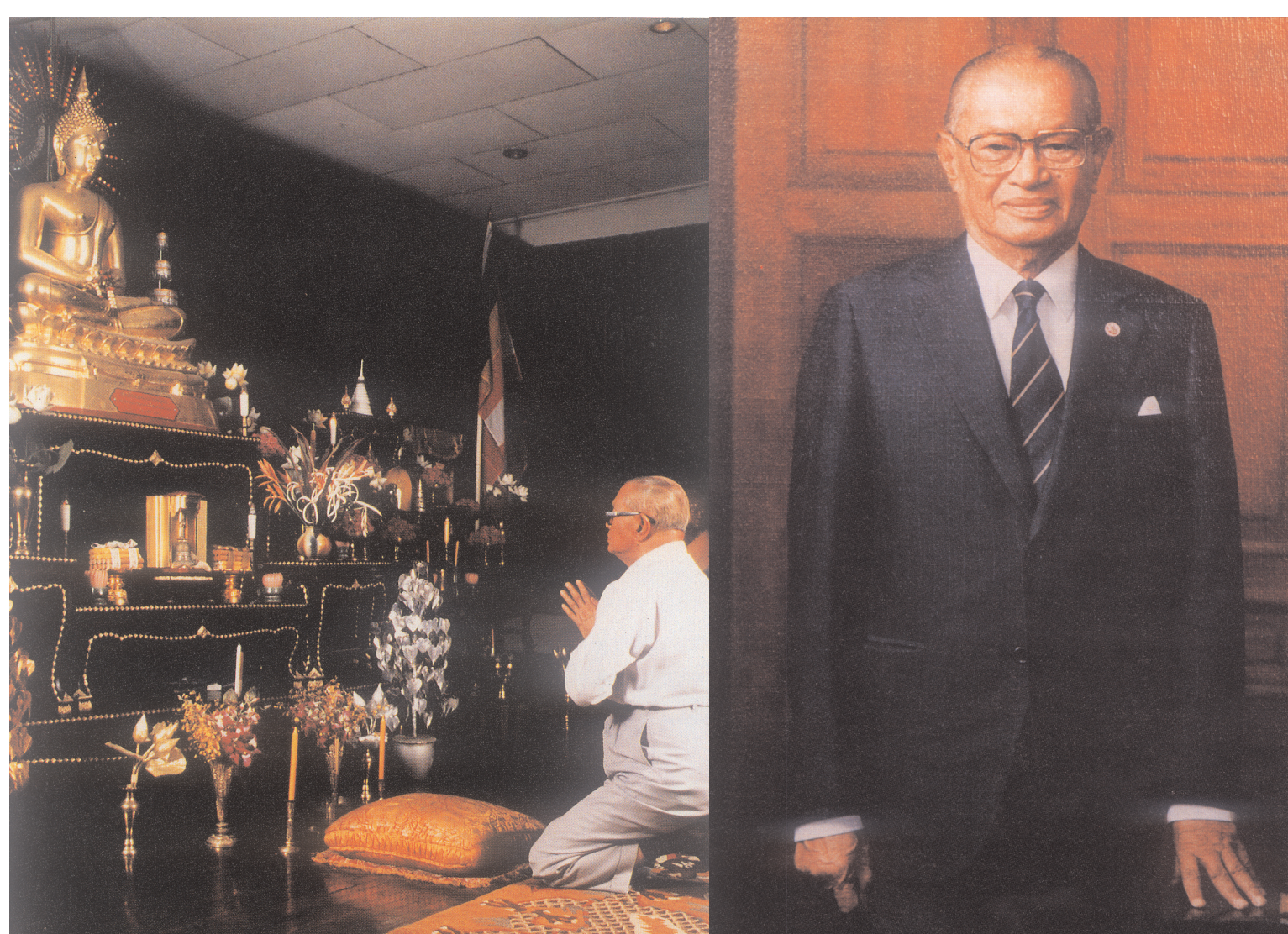
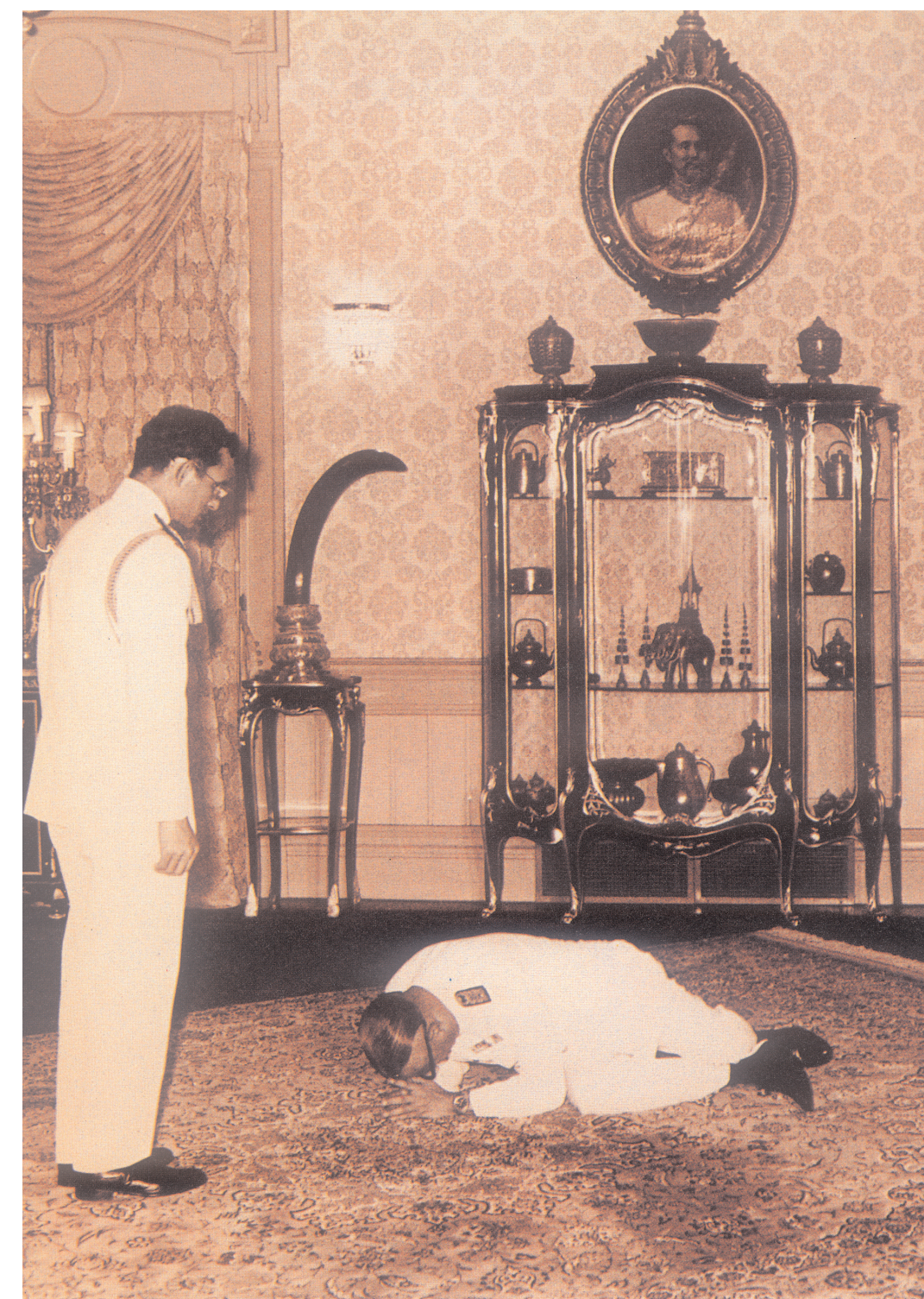
1

จัดโดย หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ
 แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
www.arc.tu.ac.th โทรศัพท์ 0-2613-3840-1
 email tuarchives@yahoo.com

ในชีวิตและในประวัติศาสตร์

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ มีเส้นทางชีวิตอันเรียบง่าย แต่ประสบความสำเร็จสูงสุดในเส้นทางวิชาชีพด้านกฎหมายได้ดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกา ภายหลังจากเกษียณอายุราชการแล้ว ได้ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี และประธานองคมนตรี แต่ในชีวิตอีกมุมหนึ่ง ศาสตราจารย์สัญญาได้ดำรงตำแหน่ง นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย กับ ประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก

ประวัติชีวิตของศาสตราจารย์สัญญาคือ เส้นทางชีวิตหนึ่งที่มุ่งมั่นแสวงหาความก้าวหน้าจากการศึกษา แต่ในอีกมุมหนึ่งคือการดำรงชีวิตด้วยปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนา มาประกอบกันในการทำงานตามหน้าที่ผู้พิพากษาโดยสุจริตและดูแลรักษาครอบครัวให้มั่นคง เป็นประวัติชีวิตหนึ่งอันงดงามเพราะประสบความสำเร็จสูงสุดในอาชีพการทำงาน กับถึงพร้อมด้วยการทำประโยชน์แก่ประเทศชาติและสังคม

ในงานด้านวิชาการ ศาสตราจารย์สัญญาทำหน้าที่อาจารย์พิเศษสอนวิชากฎหมายให้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภายหลังจากเกษียณอายุราชการได้รับตำแหน่งคณบดีคณะนิติศาสตร์ ก่อนดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ศาสตราจารย์สัญญาได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีจึงลาออกจากตำแหน่งอธิการบดี

เส้นทางชีวิตหนึ่งที่เกิดในปลายแผ่นดินรัชกาลที่ 5 ของ ด.ช.สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้มีโอกาสเดินทางไปเรียนต่อต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 7 เรียนจบกลับมาทำงานรับราชการภายหลังการอภิวัตน์ พ.ศ. 2475 ศาสตราจารย์สัญญาได้รับแต่งตั้งเป็นปลัดกระทรวงยุติธรรมในช่วง จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาในยุคของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ช่วงที่ดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกาเป็นช่วงที่ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ศาสตราจารย์สัญญาได้เป็นนายกรัฐมนตรีภายหลังเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ก่อนดำรงตำแหน่งเป็นประธานองคมนตรีในสมัย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี โดยศาสตราจารย์สัญญามีอายุได้ 68 ปีในขณะนั้น และได้ทำหน้าที่นี้จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตเมื่ออายุ 95 ปี เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ประเทศไทยมีนายกรัฐมนตรีต่อเนื่องกันมาอีก 11 คน จาก ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ถึง พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร

เป็นเส้นทางชีวิตหนึ่งที่เติบโตอย่างมั่นคงท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลายครั้งหลายหนในสายธารประวัติศาสตร์ เกือบหนึ่งศตวรรษของชีวิต

2

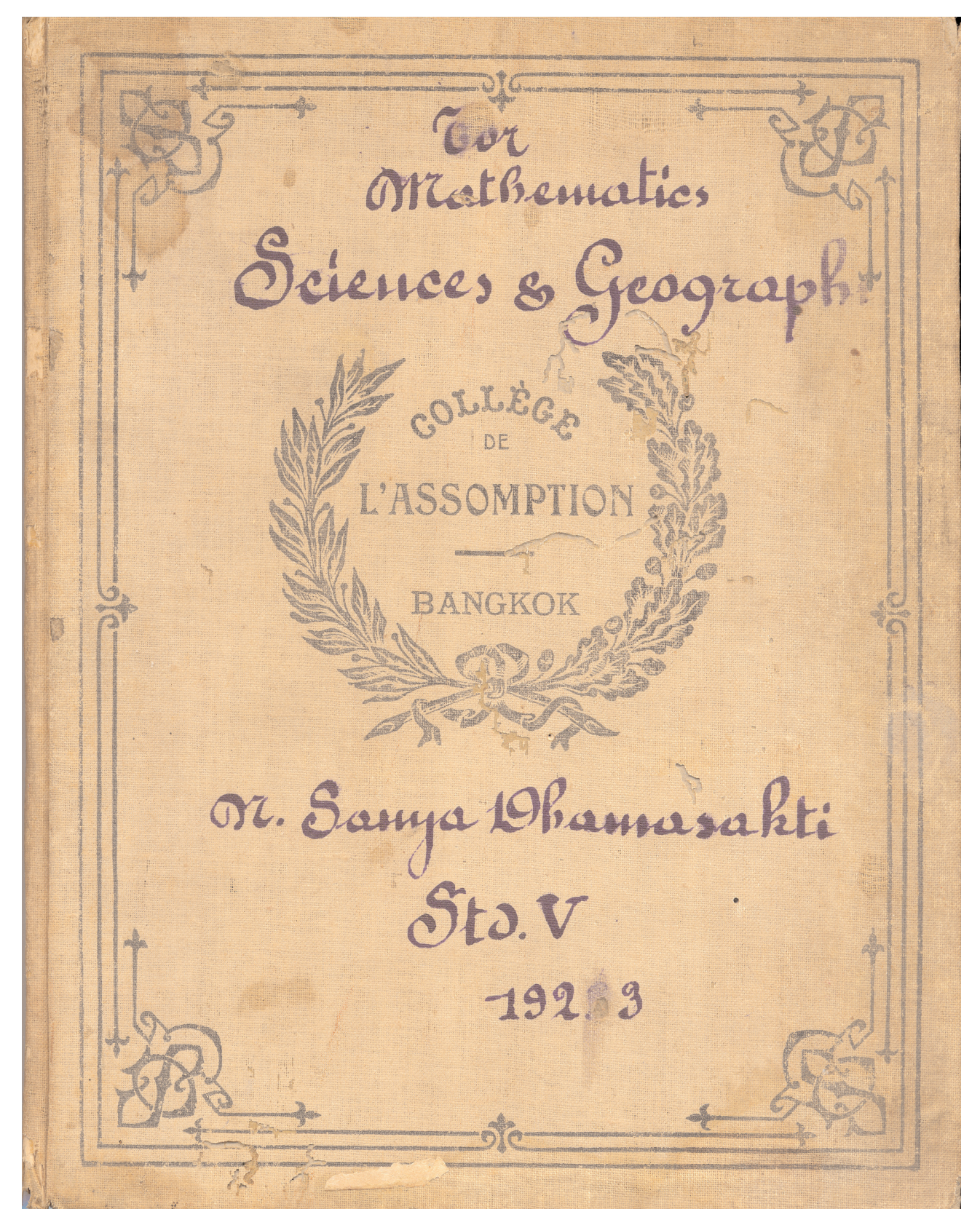
จัดโดย หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ
แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
www.arc.tu.ac.th โทรศัพท์ 0-2613-3840-1
email tuarchives@yahoo.com

ด.ช.สัญญา ธรรมศักดิ์

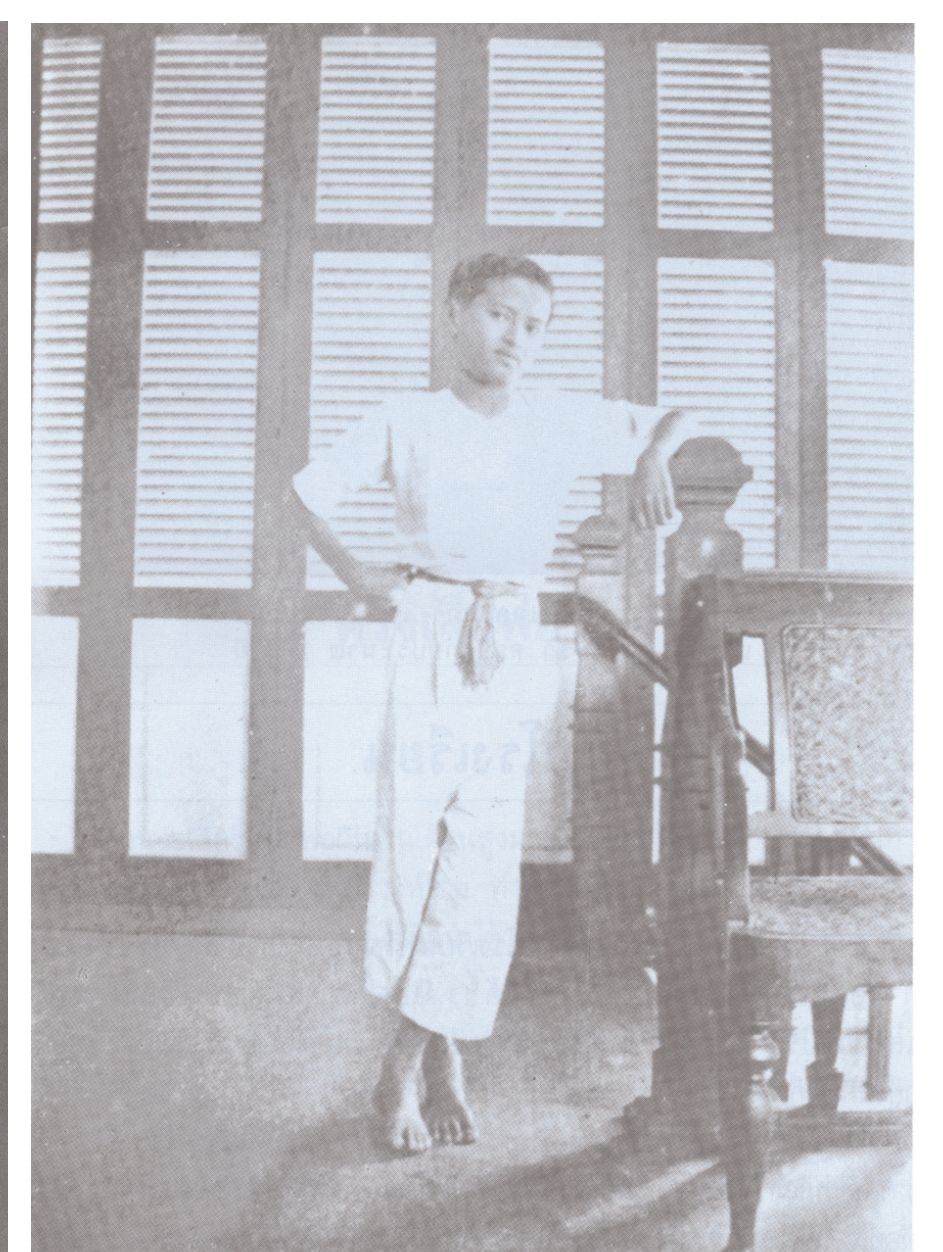
ด.ช.สัญญา ธรรมศักดิ์ เกิดเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2450 เป็นบุตรชายคนเล็กของมหาอำมาตย์ตรีพระยาสารเวทย์วิเศษภักดี (ทองดี ธรรมศักดิ์) ซึ่งรับราชการเป็นผู้พิพากษา (เสียชีวิต ตั้งแต่ ด.ช.สัญญา อายุได้ 11 ปี) และคุณหญิงชั้น ธรรมสารเวทย์ มีพี่ชายคนโตชื่อ นายบรรจง ธรรมศักดิ์ ซึ่งได้ทุนกรมรถไฟไปเรียนที่สหรัฐอเมริกา แต่เสียชีวิตที่ฟิลาเดเฟีย เมื่ออายุ 25 ปี เมื่อ ด.ช.สัญญา อายุได้ 13 ปี มีพี่สาวคนรองชื่อฉวี แต่งงานกับหลวงชุมวิทยากิจ (ชุม โปตระนันท์) เป็นอาจารย์โรงเรียนสวนกุหลาบ

ด.ช. สัญญา เริ่มเข้าเรียนที่โรงเรียนทวีธาภิเศกเมื่ออายุ 6 ขวบ ต่อมาได้ย้ายไปเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ภายหลังบิดาเสียชีวิต ทำให้ครอบครัวยากจนลง จากเดิมที่บิดามีเงินเดือนๆ ละ 1,350 บาท เหลือรายได้ต่อปีเพียงค่าเช่านาของมารดาประมาณ 1,300 บาทกับค่าเช่าสวนราว 500-600 บาท และยังเป็นหนี้ยืมเงินพระคลังข้างที่มาปลูกบ้าน ในที่สุดต้องขายบ้านฐานะของ ด.ช. สัญญา ได้ลดลงจากที่เคยเป็นลูกพระยา นักรถยนต์มีคนขับไปส่งโรงเรียน ก็ต้องเดินไปกลับโรงเรียนแทน

ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการทิ้งระเบิดจากฝ่ายสัมพันธมิตรในประเทศไทย ต้องวิ่งหนีลงหลุมหลบภัย ทำให้คุณหญิงชั้น ซึ่งสูงอายุแล้วและป่วยอยู่ ได้ขอให้บุตรชายพาไปหลบภัยในที่นาให้เช่าของครอบครัวแถบลำลูกกา แต่คุณหญิงชั้นไปอยู่ได้เพียง 7 วันก็เสียชีวิตจากไป เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2487

ด.ช. สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้รับโอกาสจากความพร้อมของครอบครัวในช่วงแรกเริ่มของชีวิต แต่ก็ต้องประสบความผันแปรในชีวิตตั้งแต่วัยเยาว์ สมาชิกครอบครัวทุกคนตายจากไปก่อนวัยอันควร มีแต่ศาสตราจารย์สัญญาที่มีอายุยืนยาวเกือบศตวรรษ

3

จัดโดย หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
www.arc.tu.ac.th โทรศัพท์ 0-2613-3840-1
email tuarchives@yahoo.com

พ่อและแม่

เส้นทางชีวิตในการเลือกเรียนกฎหมายของ ด.ช. สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นการเลือกเดินตามเส้นทางเดียวกับบิดา สายสกุลของบิดามีทวดรับราชการเป็น จมื่นมณเฑียรพิทักษ์ (เสือ) มีปู่รับราชการเป็น หลวงศักดิ์โยธาบาล (เร่ว) และบิดารับราชการเป็น มหาอำมาตย์มนตรี พระยาธรรมศักดิ์สารเวทย์วิเศษภักดีศรีสัตยวัตตา พิริยพาหะ (ทองดี ธรรมศักดิ์) เคยทำหน้าที่ อธิบดีศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษ สำหรับสายสกุลทางมารดานั้น คุณหญิงขึ้นเป็นบุตรของนายทองและนางแก้ว สติภัยทอง ซึ่งศาสตราจารย์สัญญา เล่าถึงมารดาและบิดาไว้ว่า

“จนกระทั่งเรียนจบอัสสัมชัญ แม่เอามาฝากที่กระทรวงยุติธรรม ฝากท่านเจ้าพระยาอภัยราชาฯ (ม.ร.ว. สุทัศน์) เสนาบดี ได้เงินเดือน 38 บาท เป็นนักเรียนล่าม ตอนนั้นค่อยลืมตาอ้าปากได้หน่อย เพราะมีเงินเดือน แต่ต้องกินอยู่กับแม่... ที่เป็นตัวเป็นตนได้ก็เพราะแม่”

“เหตุที่เลือกวิชากฎหมาย เพราะว่าพ่อเป็นนักกฎหมาย โดยเป็นเนติบัณฑิตไทยรุ่นแรก เป็นลูกศิษย์เสด็จในกรมราชบุรีฯ ท่านได้ดำเนินชีวิตเกี่ยวกับกฎหมายมาโดยตลอด ตั้งแต่พ่อ เพื่อนของพ่อ ลูกศิษย์ของพ่อ หนังสือของพ่อ เหล่านี้ทำให้ผมเกิดความเลื่อมใส อยากเป็นผู้พิพากษา...”

4

จัดโดย หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ
แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
www.arc.tu.ac.th โทรศัพท์ 0-2613-3840-1
email tuarchives@yahoo.com

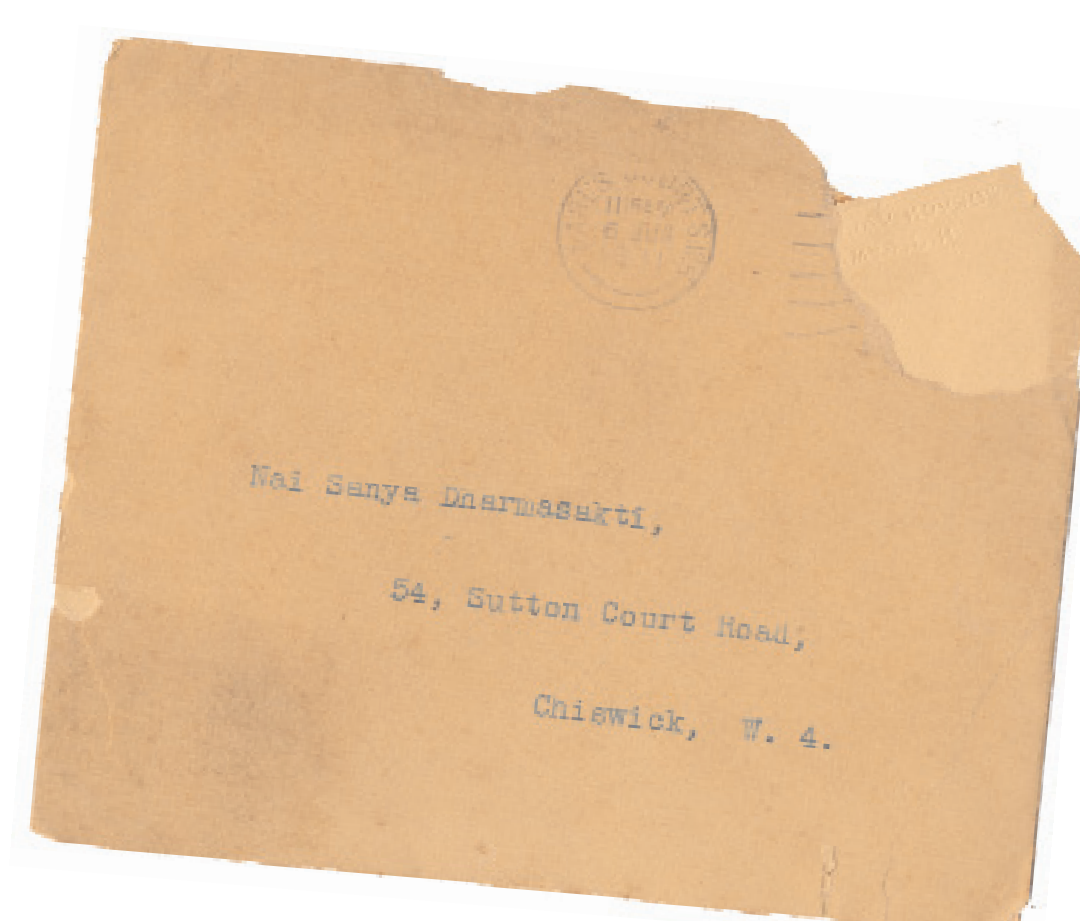
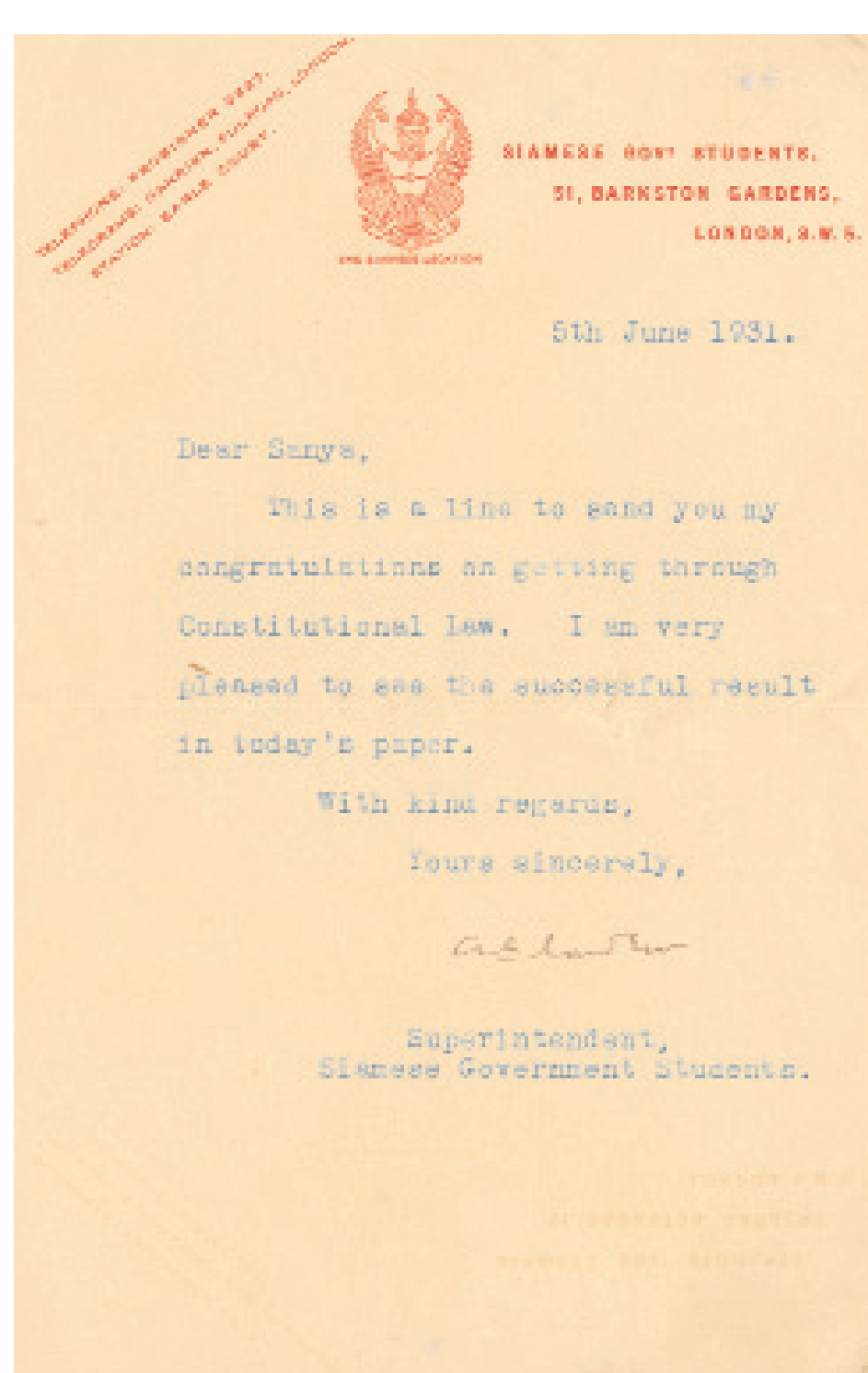

เนติบัณฑิตไทย-ทุนเล่าเรียนรพีบุญนิธิ

ภายหลังจากเรียนจบชั้นมัธยมจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. 2468 เป็นเวลา 4 ปี สำเร็จเป็นเนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2471 ระหว่างนั้นได้อุปสมบทที่วัดเบญจมบพิตร เป็นเวลา 3 เดือนเมื่อ พ.ศ. 2470

ต้นปี พ.ศ. 2472 ศาสตราจารย์สัญญา เข้าสอบทุนเล่าเรียนหลวงมี 3 ทุนไป 3 ประเทศในยุโรปโดยไม่บอกมารดา พอมารดารู้เข้าก็ร้องไห้ เพราะพี่ชายไปต่างประเทศแล้วเสียชีวิตไปคนหนึ่งแล้ว มารดาจึงไปบนเจ้าพ่อหลักเมือง ขอให้สอบไม่ได้ ปรากฏผลคือสอบตก หลังจากนั้นไม่กี่เดือนก็มีการสอบทุนรพีบุญนิธิ ศาสตราจารย์สัญญาจึงไปกราบมารดา บอกมารดาว่า “ต่อไปข้างหน้าชีวิตพวกผม ใครไม่ไปเมืองนอกแล้วจะล้มหลังเขารับแม่ ถ้าไปเมืองนอกก็จะทันเพื่อน ถึงจะเป็นอธิบดีศาลได้อย่างพ่อ แม่ก็ร้องไห้อีก”

ผลสอบแข่งขัน ศาสตราจารย์สัญญาได้คะแนนสูงสุด เป็น 1 ใน 3 คนที่ได้ทุนเล่าเรียนรพีบุญนิธิ ไปศึกษาต่อที่โรงเรียนกฎหมายของเนติบัณฑิตยสภาของอังกฤษ (The Middle Temple) เป็นเวลา 3 ปี สำเร็จเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ (Barrister-at-Law) เมื่อ พ.ศ. 2475

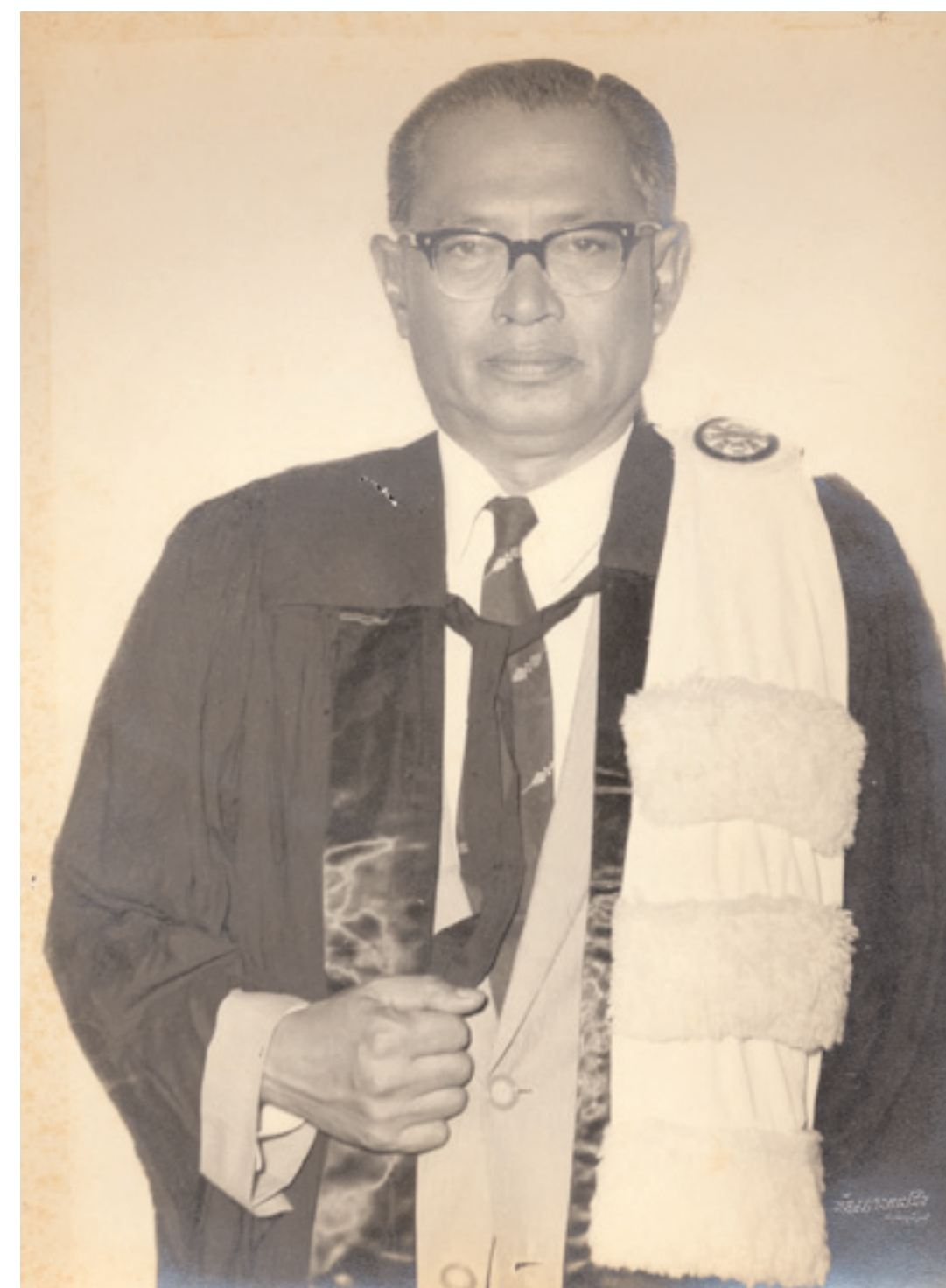
จัดโดย หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ
แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
www.arc.tu.ac.th โทรศัพท์ 0-813-3840-1
email tuarchives@yahoo.com

5

รับราชการ ในกระทรวงยุติธรรม

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมเมื่อ พ.ศ. 2468

ตำแหน่งนักเรียนล่าม เนื่องจากในช่วงนั้นประเทศไทยต้องยอมรับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของประเทศตะวันตกหลายประเทศ จึงต้องจัดตั้งศาลคดีต่างประเทศขึ้นพิจารณาพิพากษาคดีของคนในบังคับต่างชาติ โดยใช้ภาษาของชาติทางยุโรป ดังนั้นกระทรวงยุติธรรมจำเป็นต้องจัดล่ามเพื่อช่วยเหลือคนไทยในคดี

ภายหลังเดินทางกลับจากประเทศอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2476 ได้เริ่มรับราชการตุลาการทำหน้าที่ผู้พิพากษาฝึกหัด หลังจากนั้นก็เจริญก้าวหน้าในหน้าที่ราชการมาโดยตลอด

พ.ศ. 2494 ดำรงตำแหน่งข้าหลวงยุติธรรมภาค 4 (อธิบดีผู้พิพากษา ภาค 5 ในปัจจุบัน) และได้ทำหน้าที่ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ด้วย

พ.ศ. 2496 ไปดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงยุติธรรม

พ.ศ. 2501 ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา

พ.ศ. 2506 ได้รับแต่งตั้งเป็นประธานศาลฎีกา

พ.ศ. 2510 เกษียณอายุราชการ

ศาสตราจารย์สัญญา ได้ริเริ่มงานสำคัญไว้หลายประการทั้งในขณะดำรงตำแหน่ง

ผู้พิพากษาและปลัดกระทรวงยุติธรรม อาทิ เช่น

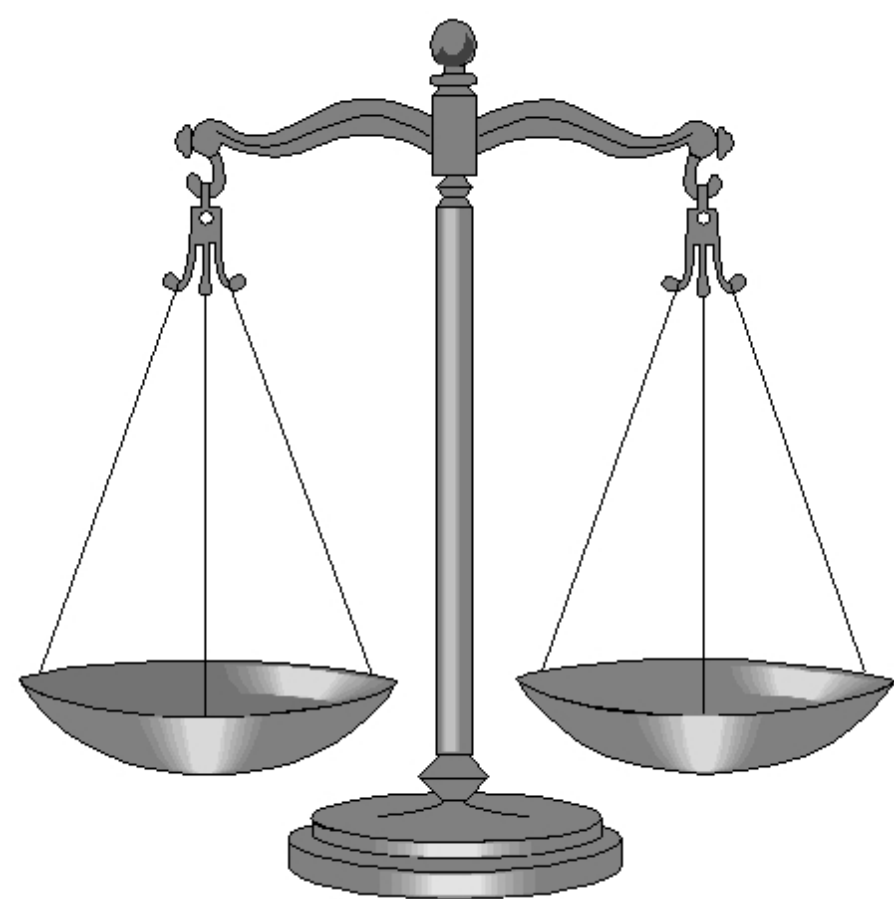
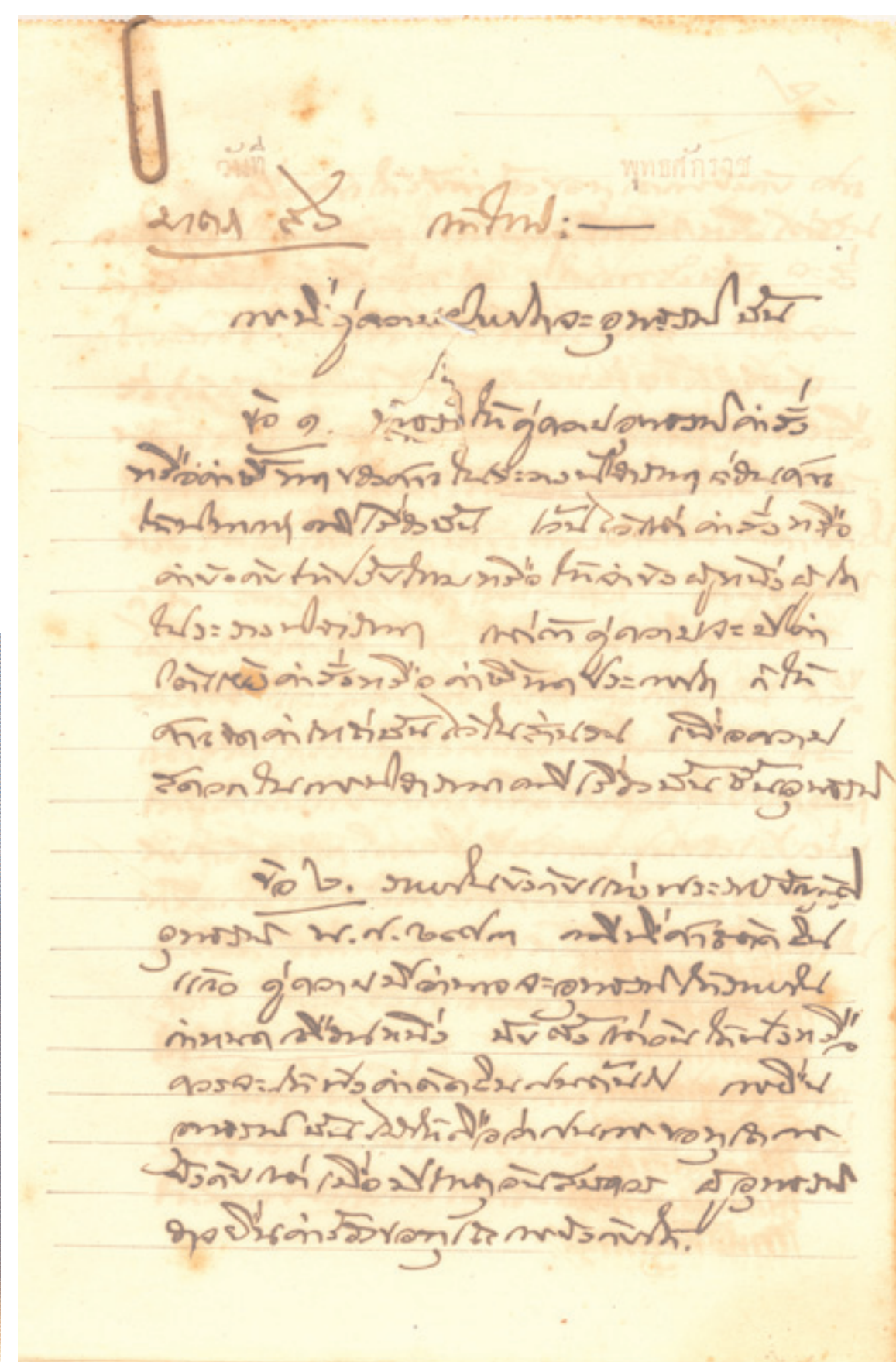
- จัดให้มีหนังสือ *ดูเลยพาห* ขึ้นใน พ.ศ. 2497
- การริเริ่มให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อเตรียมนำเครื่องบันทึกเสียงมาใช้ในการบันทึกคำพยาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2498
- จัดตั้งหอสมุดกลางกระทรวงยุติธรรม ใน พ.ศ. 2499

• แยกข้าราชการตุลาการ

ออกจากข้าราชการพลเรือน

• จัดตั้งสำนักอบรมกฎหมาย

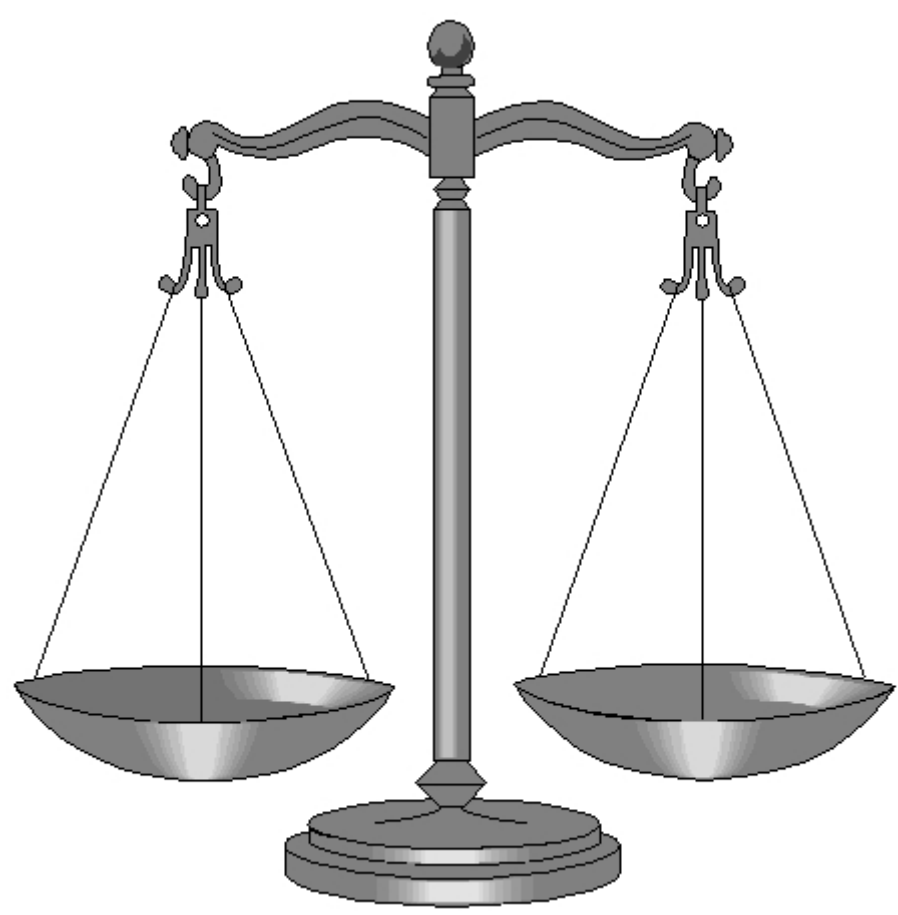
แห่งเนติบัณฑิตยสภา

6

จัดโดย หอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ
แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
www.arc.tu.ac.th โทรศัพท์ 0-2613-3840-1
email tuarchives@yahoo.com

จิตประภัสสรของผู้พิพากษา

“ผู้พิพากษาต้องทำจิตใจให้เป็นกลาง หมายความว่าทำจิตให้ว่าง เวลาคิดเรื่องงานหรือนั่งบัลลังก์ จิตของเราต้องประภัสสร คือ แจ่มใส สว่างจ้า ไม่มีโลภ ไม่มีโกรธ ไม่มีหลง ท่านอาจารย์พุทธทาสท่านสอนเรื่องจิตว่างว่า อะไรๆ อย่าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวกู ของกู ผู้พิพากษาถ้าไม่มีตัวกูของกูแล้วจะเป็นกลาง ทำงานเหมือนเทวดา ไม่มีตัว ไม่ใช่ นาย ก. นาย ข. แต่เป็นเทวดาในการพิจารณาพิพากษาคดี แต่บางทีก็มีมารผจญ ผมเองก็เคยถูกผจญเหมือนกัน ถูกเข้าแล้วก็คิดว่าเป็นอย่างไรก็เป็นไป ถึงจะต้องออกก็ ออกเมื่อเราเห็นอย่างนี้ว่ายูติธรรมแม้จะกระทบกับการเมือง เป็นอย่างไรก็เป็นกัน ถ้านึกได้อย่างนี้ แสดงว่าจิตว่าง”

ศาสตราจารย์สัญญา เล่าว่า

“ตลอดเวลาที่ผมรับราชการอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาท่านเจ้าคุณลัดพลีธรรมประคัลภ์ (วงศ์ ลัดพลี) ในทางฝ่ายตุลาการ ผมได้ คติและแบบอย่างในการปฏิบัติหน้าที่ตุลาการจากท่านเจ้าคุณฯ เป็นอันมาก...อันงานตุลาการนั้นอะไรจะสำคัญกว่าจิตใจที่บริสุทธิ์ ยุติธรรมเป็นไม่มี ความรู้ความสามารถและความละเอียดรอบคอบนั้นเป็นความสำคัญอย่างมากจริงอยู่ แต่ความบริสุทธิ์ยุติธรรมจาก จิตใจเป็นความสำคัญอย่างยิ่ง งานตุลาการเป็นงานอิสระ ใครจะมาบังคับความเห็นเราไม่ได้ แม้ผู้บังคับบัญชาที่มีอำนาจเหนือเรา โดยตรง ก็บังคับเราไม่ได้ในทางอรรถคดี ...ฉะนั้นงานตุลาการจึงเป็นงานที่ต้องไว้วางใจของตัวเอง ว่าเรามีความบริสุทธิ์ยุติธรรม โดยถ่องแท้และมั่นคง และคนเราเมื่อไว้วางใจด้วยตัวเองได้แล้ว ก็ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรมใดทั้งสิ้น ดังนั้นเขาผู้นั้นแหละย่อมเป็น ตุลาการโดยสมบูรณ์ คติที่ผมได้มาอย่างนี้ เป็นคติที่ได้เชิดชูไว้ตลอดชีวิตราชการตุลาการ”

การทำหน้าที่ตุลาการของศาสตราจารย์สัญญา

ไม่เพียงแต่ใช้ความรู้ทางวิชาการกฎหมายแต่เพียง อย่างเดียว แต่ยังประกอบด้วยจิตว่างตามแนว คำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งองค์ประกอบ ทั้งสองด้านรวมกันอยู่ในคติและแบบอย่าง ในการปฏิบัติหน้าที่จากตุลาการผู้ใหญ่ที่ ศาสตราจารย์สัญญาเคารพนับถือ

การแต่งงาน-มีครอบครัว

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ สมรสกับท่านผู้หญิงพงา ธิธาคนโตของพระยา
อรรณฤทธิณรุติ (ชม เพ็ญชาติ) และคุณหญิงแน้น เมื่อ พ.ศ. 2477 ครองชีวิต
สมรสร่วมกันยาวนาน 67 ปี จนกระทั่งท่านผู้หญิงพงา ถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ.
2544 (อายุ 89 ปี) ต่อมาศาสตราจารย์สัญญา ได้ถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ. 2545
(อายุ 95 ปี) ทั้งคู่มีบุตรชาย 2 คนคือ นายชาติศักดิ์ ธรรมศักดิ์ กับนายแพทย์
จักรธรรม ธรรมศักดิ์

“เงินเดือนผมกลับจากนอกมาได้ 200 บาท
ผมให้แม่เดือนละ 50 บาท แต่งงานแล้ว
ยังบอกกับภรรยาว่า เราสองคนใช้เดือนละ
150 บาท ก็ยินดี... ตอนเป็นผู้พิพากษาแล้ว
เงินเดือน 200 บาท แล้วก็ขึ้นไปตาม

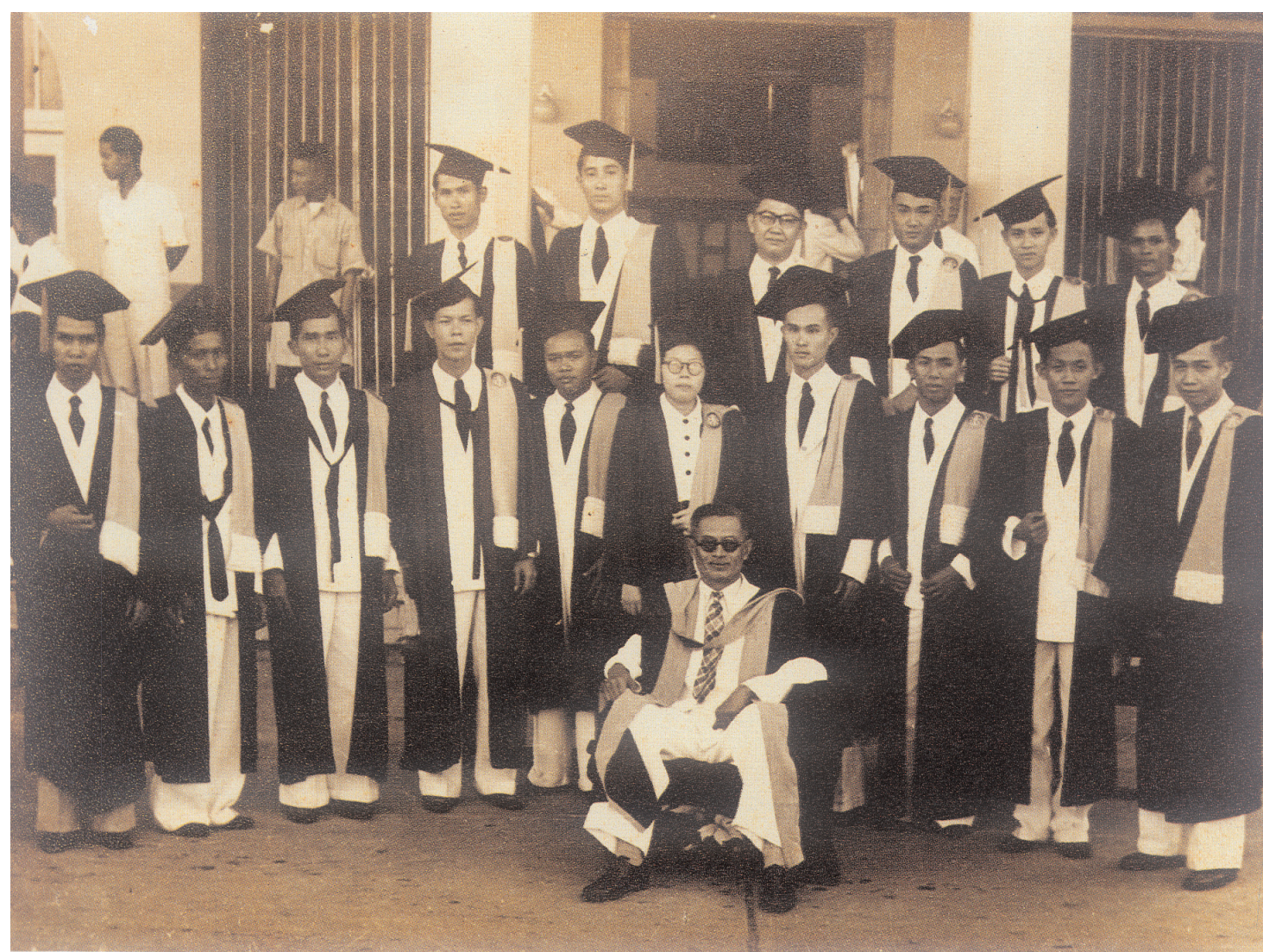

ลำดับ...แล้วก็ 300 ผมยังมีเงินเก็บด้วยนะครับ แล้วก็ถึงช่วงที่ผมมาหาซื้อที่เพื่อให้
แม่หลบภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในซอยภิรมย์ภักดี ท่านเจ้าคุณภิรมย์ภักดี เจ้าของ
ที่ดินนี้ เป็นเพื่อนเจ้าคุณอรรณฤทธิณรุติ พ่อตาผม สมัยนั้นที่ดินในบริเวณนี้ยังเป็น
ท้องนาล้วนๆ ...ท่านเจ้าคุณเรียกผมไปถามว่ามีเงินอยู่เท่าไร ผมก็บอกว่าคุณลุง
ครับ เงินเดือนผมก็เก็บจริงๆ ได้ 4,000 บาท เท่ากับ 50 ชั่ง แต่ผมจะซื้อได้
2,000 บาท เท่านั้น เพราะอีก 2,000 บาท ต้องปลูกบ้านให้แม่อยู่...เจ้าคุณภิรมย์
ภักดีถามว่าจะเอาที่ขนาดไหน ผมบอกไม่รู้ครับ คุณลุงครับ ขอติดถนนซอยภิรมย์
เส้นหนึ่งก็พอ ส่วนที่ลึกเข้าไปก็แล้วแต่เนื้อที่ของคุณลุง ท่านเมตตาตกลง เลยได้ที่กว้าง 20 วา ลึกเข้าไป 38 วา รวมแล้วเกือบ 2 ไร่
นี่เป็นความสัตย์จริง ผมซื้อที่อยู่ด้วยเงินเดือนแท้ๆ ที่รัฐบาลของพระเจ้าอยู่หัวท่านให้ ไม่ได้ไปฉ้อไปโกงใครเขาที่ไหน”

หลักธรรมในการครองชีวิตคู่ของศาสตราจารย์สัญญา ที่ให้พรแก่คู่บ่าวสาว คือขรรษาธรรม 4 คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ
โดย สัจจะ คือ มีสัจจะให้กัน อย่าหลอกลวงกัน ทมะ คือ ความข่มใจ ต่างคนต่างข่มใจ จึงจะเป็นสุข ขันติ คือ อุดหนุน อยู่สองคน
ต้องอุดหนุนกันสอง มีลูกมาก็คนก็ต้องอุดหนุนกันไปเท่านั้น จาคะ คือ เสียสละ ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อความสุขของคู่ครอง

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ได้ทำหน้าที่อาจารย์บรรยายพิเศษวิชากฎหมายของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตั้งแต่พ.ศ. 2479 เป็นเวลา 15 ปี จนถึง พ.ศ. 2494 จึงไปรับตำแหน่งข้าหลวงยุติธรรมภาค 4 (อธิบดีผู้พิพากษา ภาค 5 ในปัจจุบัน) และได้ทำหน้าที่ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเชียงใหม่ด้วย

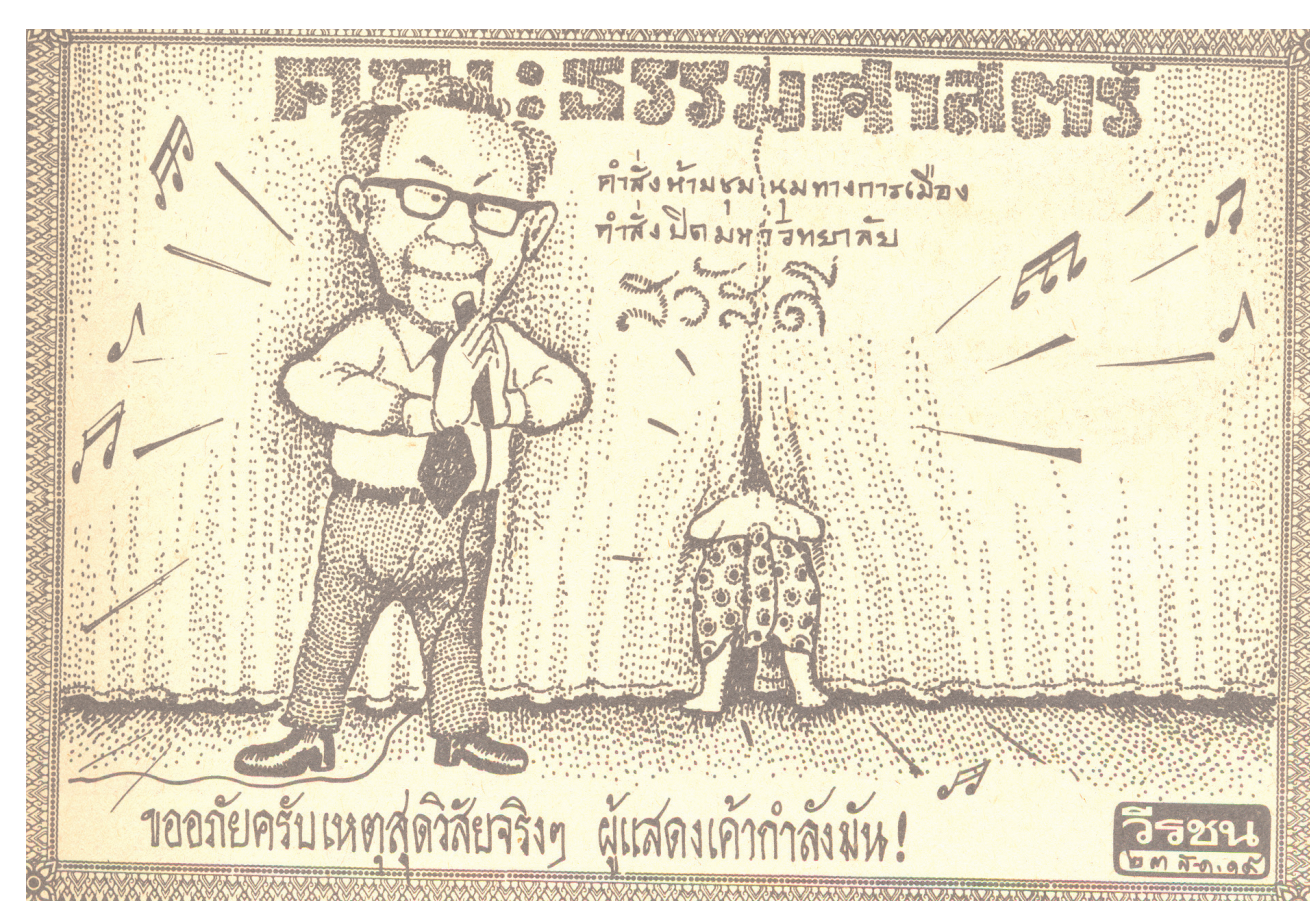
ภายหลังเกษียณอายุราชการแล้ว ศาสตราจารย์สัญญาได้มาเป็นคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใน พ.ศ. 2511 ได้ดำเนินการขอให้มีการตั้งห้องสมุดคณะนิติศาสตร์ขึ้นเป็นครั้งแรก จากเดิมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีแต่ห้องสมุดกลาง ซึ่งก็ได้รับการอนุมัติให้จัดตั้งขึ้น

พ.ศ. 2514 ศาสตราจารย์สัญญา ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้ดำเนินตามแนวทางของคณะกรรมการวิชาการและนโยบายของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ อธิการบดีคนก่อน นอกจากนั้นมีโครงการปรับปรุงทั้งด้านบริหาร การปกครอง และด้านวิชาการ ส่วนโครงการขยายมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขณะนั้นยังไม่พร้อมดำเนินการ โดย “คณะต่างๆ ยังคงอยู่ที่นี้ แต่จะเปิดคณะใหม่ที่รังสิต เพราะงบประมาณเรามีน้อย ไม่อาจจะทุ่มสร้างคณะใหม่ทั้งหมดได้อีกอย่างหนึ่ง ถ้าจะย้ายคณะใดไปก็ลำบากแก่อาจารย์และนักศึกษาในการเดินทางไปกลับ”

พ.ศ. 2506 ได้รับปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2511 สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้กราบบังคมทูล ขอพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์

พ.ศ. 2537 ได้รับปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

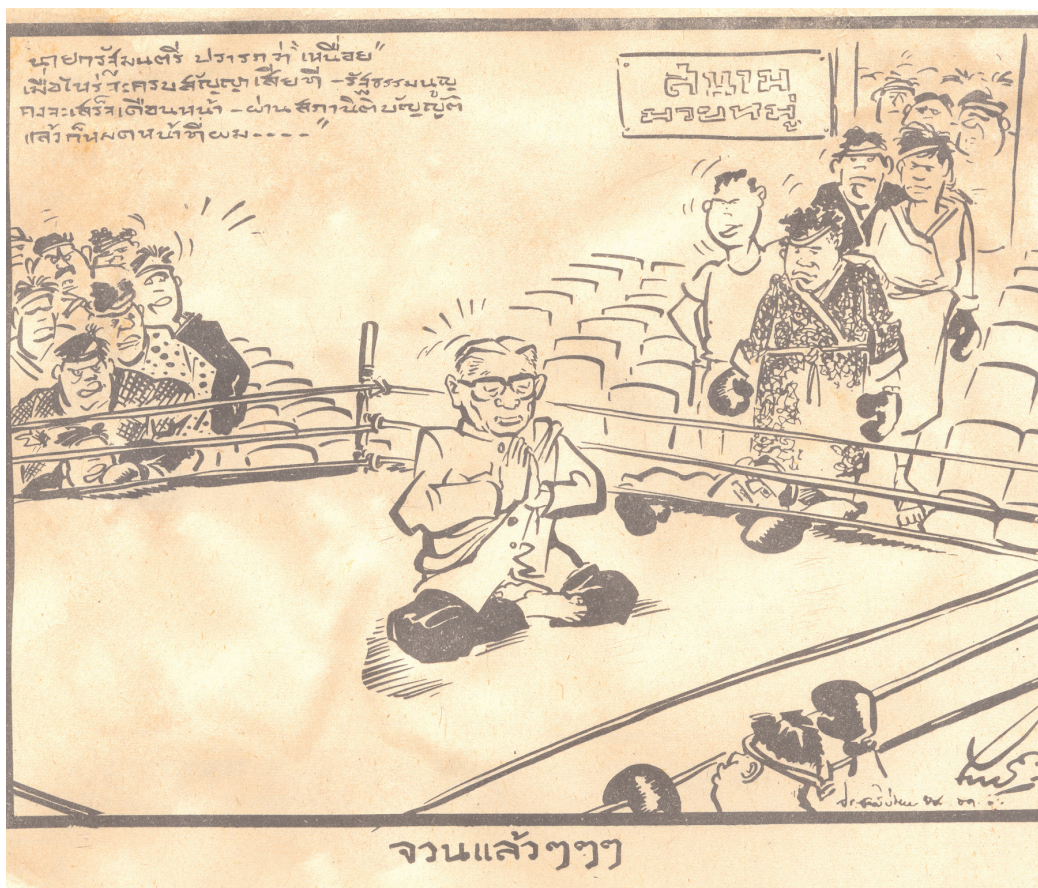

นายกรัฐมนตรี

ศาสตราจารย์สัญญา ตระหนักดีว่า สภาพบ้านเมืองภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติมาก ในเมืองไทยทั้งนิสิตนักศึกษา ข้าราชการ นายจ้าง คนงาน ในขณะที่ท่านมีอายุมากแล้วในขณะนั้น ต้องรับภาระหนักในตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี

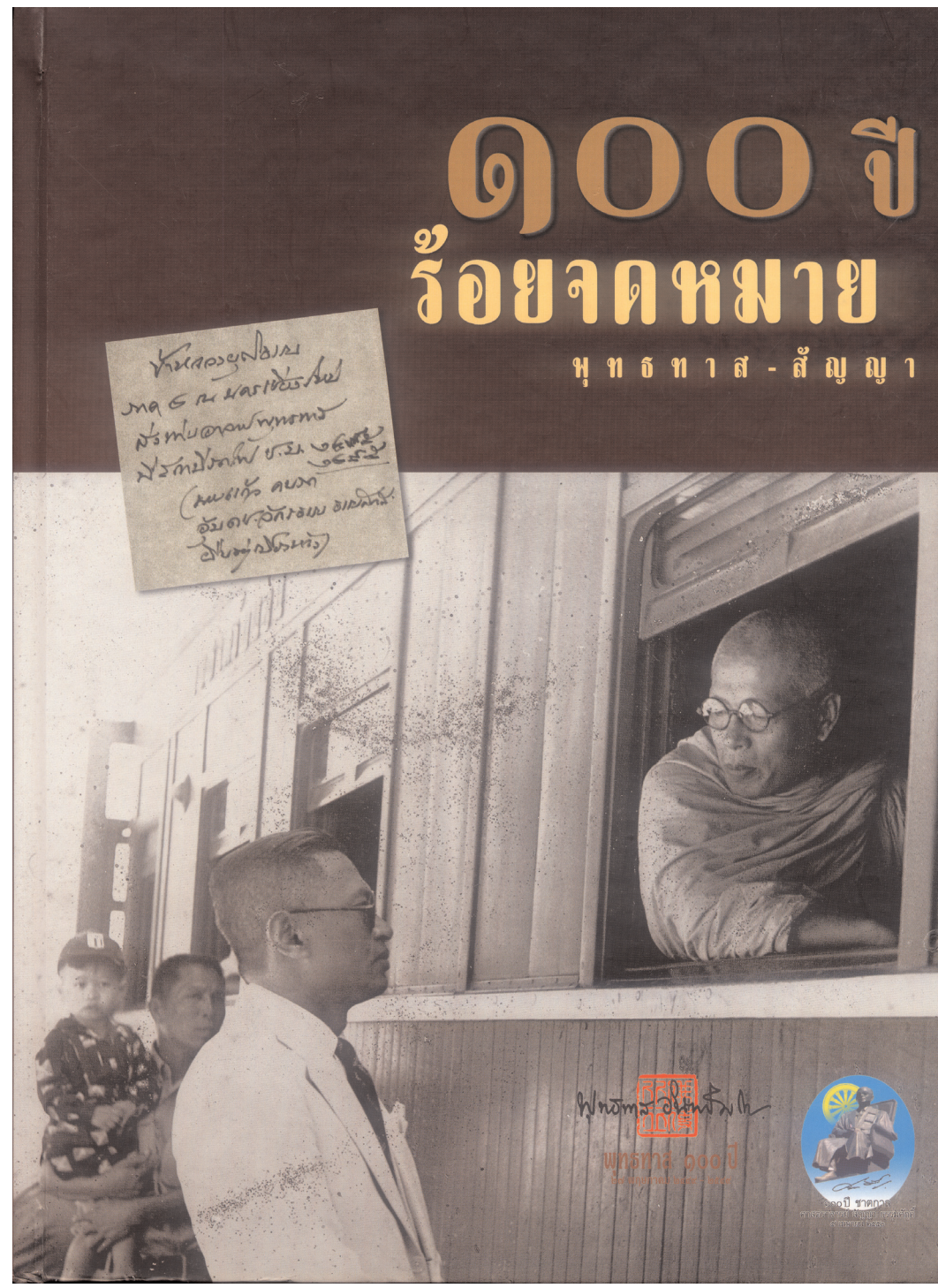
“พูดอย่างง่าย ๆ ที่สุด ง่ายอย่างชาวบ้านที่สุด เมื่อวานนี้มีการประชุมคณะรัฐมนตรีเริ่มเก้าสามสิบ พิจารณาเรื่องหนักหน่วงเหลือเกิน คือเรื่องรายได้ของข้าราชการ เรื่องขึ้นภาษีอากร ซึ่งจะต้องถูก-ประทานโทษ-ถูกดำเนิน แต่เราก็ตกลงอดทน ดำเป็นดำเพราะจำเป็น พิจารณาสองสามชั่วโมงรวด ไม่มีเวลาได้พัก เหนื่อยอ่อนทั้งกายและใจ เสรีไปเรื่องหนึ่ง ตอนบ่ายเข้ามาเรื่องหนองงูเห่า สนามบิน หนองงูเห่า ดึงเครียดไปหมด เจ้าหน้าที่ขึ้นมาแสดงแผนผังอย่างนั้น ๆ ๆ ถ้าไม่ติดตาม เผลอไปนิดเดียวก็คิดไม่ทัน ความที่ต้องสนใจฟังติดตาม เหนื่อยเหลือกำลัง แล้วเลิกประชุมโดยเหนื่อยจนตกลงเรื่องหนองงูเห่าไม่ได้”

รัฐบาลสัญญา แม้มีอำนาจตามมาตรา 17 สั่งประหารชีวิตคนได้ แต่ศาสตราจารย์สัญญากล่าวว่า “เพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนาซึ่งมีอยู่เหนือจิตใจ ผมจะผิดหรือจะถูก จะอ่อนแอ หรือจะสุขุมรอบคอบนุ่มนวล ก็ไม่ใช่เพราะกระผม เพราะพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา ครอบงำจิตใจในหัวใจของกระผมอย่างนั้น กระผมทำเป็นอย่างอื่นไม่ได้ ทำอย่างอื่นไม่ได้จริงๆ เพราะมีอิทธิพลเหนือจิตใจอย่างนี้จริงๆ เวลานี้ถ้ากระผมพูดกันอย่างนักกฎหมาย กระผมมีอำนาจตามมาตรา 17 สั่งประหารชีวิตคนก็ได้มีจริงนะ แต่คนอย่างผมจะใช้หรือ”

รัฐบาลสัญญา แพ้มติเรื่องร่างพระราชกำหนดแก้ไขค่าธรรมเนียมการต่อทะเบียนรถยนต์ที่รัฐบาลเสนอเข้ามาในสภาฯ ตั้งแต่เดือน มกราคม พ.ศ. 2517 ตามด้วยการแพ้มติครั้งที่ 2 เรื่องพระราชบัญญัตินิคมทหารผ่านศึกในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2517 กับการแพ้มติครั้งที่ 3 เรื่องร่างพระราชบัญญัติสถาบันเทคโนโลยีการเกษตร เสนอให้ยกย่องระดับโรงเรียนเกษตรกรรมแม่โจ้ ซึ่งตั้งมาแต่ พ.ศ. 2477 จึงทำให้รัฐบาลสัญญาขอลาออกในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2517 แต่ศาสตราจารย์สัญญาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีสมัยที่ 2 ประคับประคองบ้านเมืองจนประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 แล้วจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไป ได้รัฐบาลใหม่ที่มาจากการเลือกตั้ง

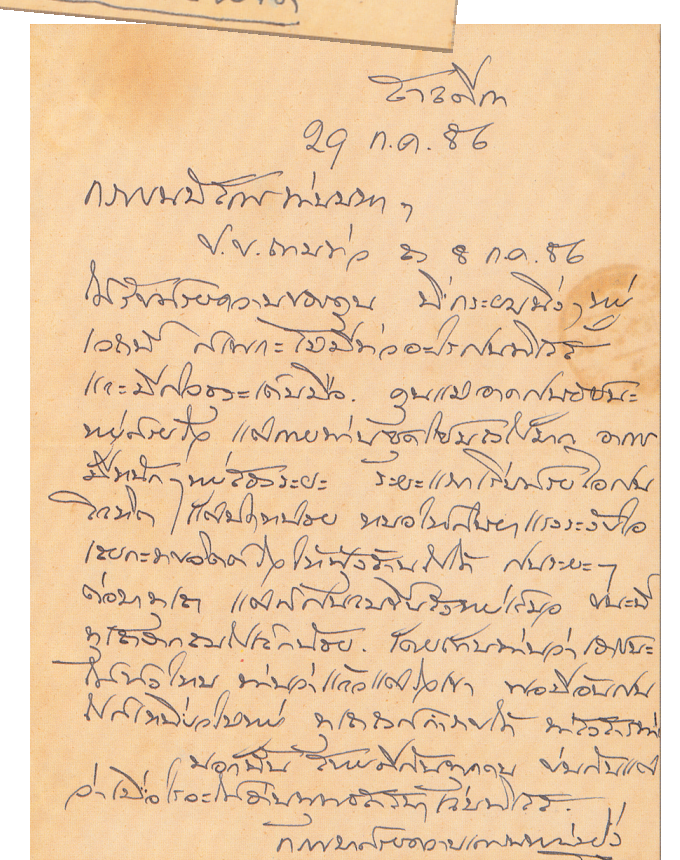
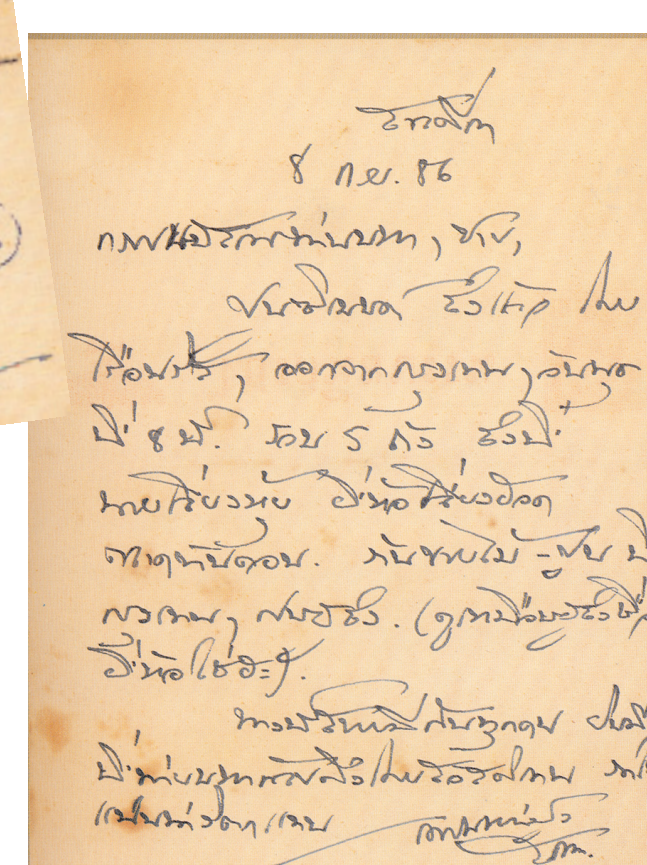
พุทธทาส-สัญญา

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เล่าย้อนถึงจุดเริ่มต้นสัมพันธภาพอันยาวนานกับท่านพุทธทาสภิกขุไว้ว่า

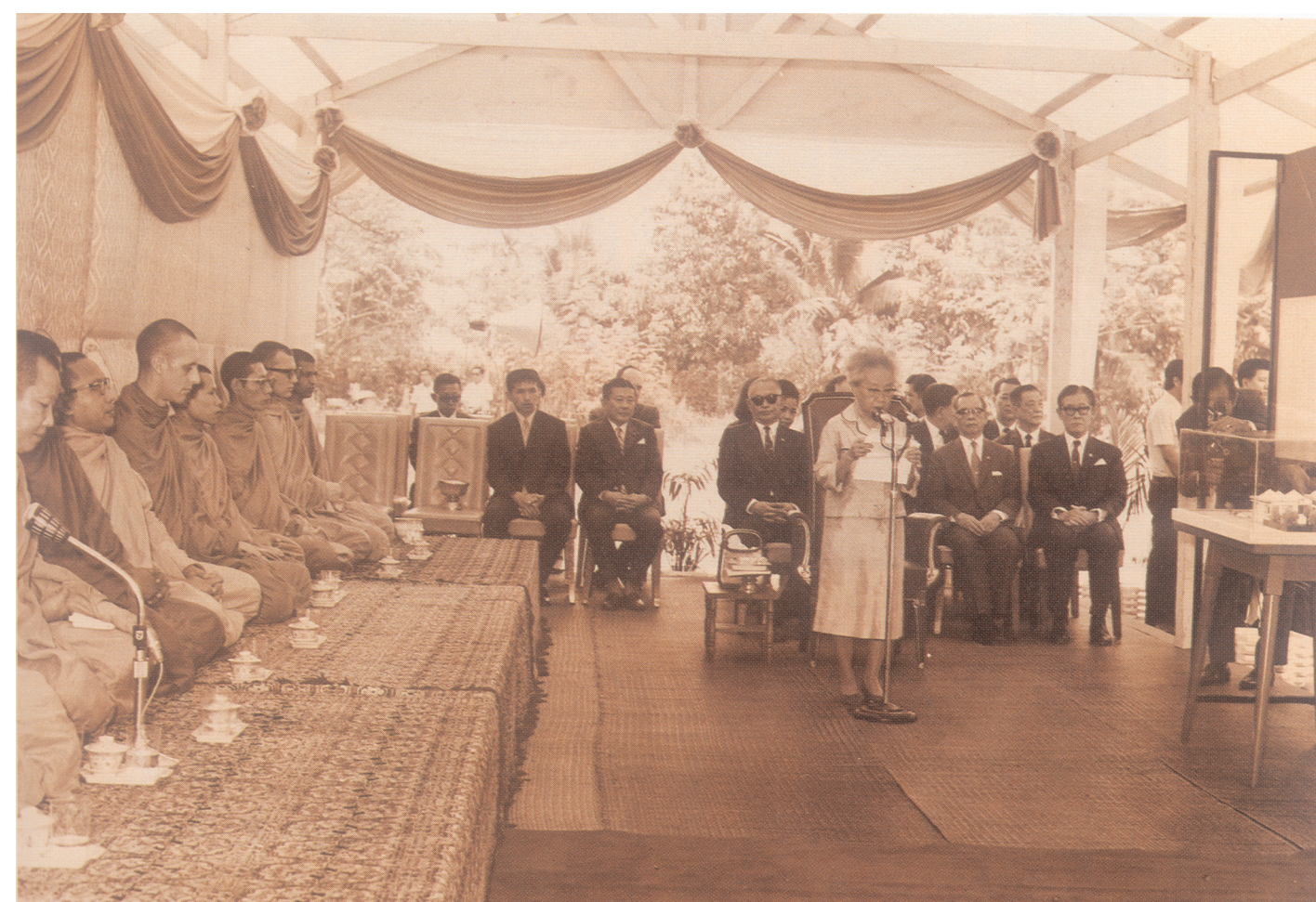
“...ผมรู้จักท่านอาจารย์มาแต่เมื่อใด ระหว่าง พ.ศ. 2473-74-75 และ 76 ผมเรียนกฎหมายอยู่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ระหว่างนั้นมีคณะมหาโพธิสมาคม ไปตั้งสำนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกรุงลอนดอน ผมมีความสนใจมากเพราะก่อน...ไปเรียนกฎหมายต่อ่นั้นผมบวชแล้วที่วัดเบญจมบพิตรฯ ได้ศึกษาเล่าเรียนทางธรรมเท่าที่บวช 3 เดือนจะเรียนได้...เมื่อไปพบว่าที่เมืองฝรั่งมีการสอนพระพุทธศาสนา ผมก็มีความตื่นเต้นพอสมควร...ผมไปฟังเขาแทบทุกสัปดาห์...จึงอดอยู่ไม่ได้ที่จะบอกกล่าวข่าวนั้นแก่เพื่อนชาวพุทธในเมืองไทย...มาลงในหนังสือไทยเชชมรวมข่าว ต่อมามิชชันนารี ผมได้รับจดหมายฉบับหนึ่งจาก พุ่มเรียง ไชยา ลงนามอินทปัญญิกขุ ว่าที่พุ่มเรียง ไชยาก็มีคณะธรรมทานเกิดขึ้นเพื่อเผยแผ่หลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา ในแนวที่เห็นว่าจะเข้าถึงประชาชนได้โดยตรง และได้ผลในทางที่จะเข้าใจในจุดสำคัญของพุทธศาสนาได้โดยแท้ ผมอ่านแล้วก็อนุโมทนาสาธุการ รู้สึกในใจว่าท่านภิกษุรูปนี้คงเป็นพระสมัยใหม่และมีความคิดริเริ่มแปลกไปจากพระภิกษุทั่วๆ ไปในสมัยนั้น ผมอยากรู้จักท่านและรีบเขียนตอบท่านไป

ต่อมาอีกนานพอควร ผมเรียนสำเร็จแล้วก็กลับมาเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. 2476 พอดี...มีพระฝรั่งอิตาเลียน ชื่อ พระโลกนาถ...จะชวนพระภิกษุไทยให้เดินทางไปเป็นกองทัพนิกายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุโรป...จะไปแสดงปาฐกถาให้พระไทยฟังที่วัดบวรนิเวศ...ให้ผมไปเป็นล่าม...ในช่วงท้ายๆ มีพระภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งนั่งอยู่ข้างๆ ผม ท่านถามหลายข้อติดกันหลายคำถาม...ท่านโลกนาถพูดว่าภิกษุรูปนี้ถามคำถามได้ดีมาก...ขอให้เข้าชบวนเดินไปยุโรปด้วยกันกับท่าน...พระภิกษุหนุ่มยิ้มน้อยๆ และบอกว่าท่านขอทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเมืองไทยไปก่อน...ขณะที่ลุกออกมานอกห้องด้วยกัน พระภิกษุหนุ่มรูปนั้นบอกผมเบาๆ ว่า “อาตมาคืออินทปัญญิกขุที่เขียนไปติดต่อกับคุณที่อังกฤษ” ผมดีใจจริงๆ ที่ได้รู้จักตัวจริงของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุในวันนั้นเอง”

นี่เป็นจุดเริ่มต้นการเขียนจดหมายถึงกันของ พุทธทาส-สัญญา ระหว่าง พ.ศ. 2477-2534 เป็นช่วงเวลายาวนานถึง 58 ปี มีจำนวนจดหมายเท่าที่สืบค้นได้มีจำนวนถึง 180 ฉบับ เป็นจดหมายของท่านพุทธทาส 65 ฉบับและของศาสตราจารย์สัญญา 115 ฉบับ

นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย-ประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก

ศาสตราจารย์ สัญญา เป็นหนึ่งในสามของผู้ก่อตั้ง พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย (เดิมชื่อ พุทธธรรมสมาคม) ในปี 2477 ได้มีโอกาสรับเลือกเป็นนายกสมาคมแห่งนี้นานถึง 10 ปีจนถึงอายุได้ 48 ปี ต่อมาได้ร่วมก่อตั้ง องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ในปี 2493 โดยมี พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เป็นศูนย์กลางขององค์การ (Regional Centre) ตั้งแต่แรกตั้ง ศาสตราจารย์ สัญญา ได้รับเลือกจากนานาชาติให้เป็นประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ตั้งแต่ปี 2527

ศาสตราจารย์สัญญา เล่าว่า มีเหตุ 2 ประการที่ทำให้เกิดความคิดตั้งพุทธธรรมสมาคมขึ้นมา คือ ในช่วงนั้นเป็นสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ คนไทยมีความคิดริเริ่มใหม่ๆ ในทุกด้าน กับช่วงนั้น พระโลกนาถ พระภิกษุชาวอิตาเลียน เป็นพระภิกษุฝรั่งผิวขาวองค์แรกในประเทศสยาม ประชาชนตื่นตันทันกันมาก ทำให้เกิดความตื่นตัวกันมากในหมู่คนไทย ในการร่วมมือกันส่งเสริมเชิดชูเผยแผ่พระพุทธศาสนา

แต่ “แรงบันดาลใจที่ผมยอมเหนื่อยทำงานให้พุทธสมาคมมาจนถึงบัดนี้ ก็เพราะแรงบันดาลใจที่ได้รับจากท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ นี่เอง แม้จะเป็นไปในทางอ้อม”

ศาสตราจารย์สัญญามองการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไว้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุอย่างรวดเร็ว แต่จิตใจด้อยลง จึงควรที่คนรุ่นใหม่จะหันมาสนใจเรื่องจิตใจมากขึ้น เพราะหลักพุทธศาสนาไม่มีวันเสื่อม เหมาะสมกับคนทุกยุคทุกสมัย และทำให้มีความสุขที่แท้จริงจากการดับลงอย่างสงบของกิเลสทั้งหลาย

5 เม.ย. 2450	เกิด
2471	เรียนจบเป็นเนติบัณฑิต
2475	เรียนจบเนติบัณฑิตอังกฤษ (Barrister-at-Law)
10 ก.ค. 2477	รับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษา
2479	เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นเวลา 15 ปี
2488	เป็นนายกพุทธสมาคม
23 มี.ค. 2496	เป็นปลัดกระทรวงยุติธรรม
1 ต.ค. 2506	เป็นประธานศาลฎีกา
18 มี.ค. 2511	เป็นองคมนตรี
2511	เป็นคณบดี คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2514	เป็นอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
14 ต.ค. 2516	เป็นนายกรัฐมนตรี
5 ธ.ค. 2518	เป็นประธานองคมนตรี
2527	เป็นประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก
6 ม.ค. 2545	ถึงแก่อสัญกรรม